

Brázda, Radim

Jiří Cetl – filozofické apokryfy a podzim filozofů

In: Brázda, Radim. *Filozofové ve městě*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2021, pp. 119-129

ISBN 978-80-210-9826-8; ISBN 978-80-210-9827-5 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143890>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jiří Cetl – filozofické apokryfy a podzim filozofů

Jiří Cetl (1925–2002) byl vedoucím katedry v letech 1970–1990 a měl v řadě vedoucích Katedry filozofie specifické místo. Stal se vedoucím po Lubomíru Novém (1963–1969) a byl i vedoucím, který předcházel Nového vedení katedry po roce 1989 (1991–1996). Možná i z toho důvodu (a díky dlouholetému společnému působení na katedře) se následující kapitola o Novém a tato kapitola o Cetlovi vzájemně provazují. Nový nám zanechal k dispozici anekdotickou reflexi Cetlovy osobnosti, jeho zájmů a odborného zaměření. V Nového sborníku textů *Nekrology na živé* jsou Jiřímu Cetlovi věnovány „nekrology“ dva. První obsahuje jeho charakteristiku a nese název *Sdružený nekrolog na doktora Cetla*. Je zmiňován v další kapitole o Lubomíru Novém a je v ní vyloženo, co jsou „nekrology na živé“ a při jaké příležitosti vznikaly. Mezi příznačnými rysy Cetlovy osobnosti uvádí Nový krom dalších individuálních charakteristik pevnou a doživotní náklonnost k brněnskému fotbalovému klubu Zbrojovka. Byl-li profesor Cetl fotbalovým fanouškem, pak ani přítomnost na zápasech oblíbeného klubu, provázená nepochybně vlnami pro fanouška emočně náročných situací, nemohla ohrozit jeho příznačnou jazykovou kultivovanost. Ani při vyjadřování nesouhlasu s děním na hřišti. Právě tento rys jeho osobnosti zmiňuje Nový v textu s triadickým názvem *Tři rysy klasika Jiřího Cetla*.²⁰⁷ Obsahují-li vaše znalosti dějin filozofie i dějiny marxismu,²⁰⁸ pravděpodobně víte, že název obsahuje aluzi na text V. I. Lenina s názvem *Tři zdroje a tři součásti marxismu*.²⁰⁹ Tento text byl uveřejněn v roce 1913 a oněmi třemi klíčovými součástmi, které dle Lenina zanechal Marx jako jádro svého učení, byly: filozofický materialismus, ekonomická teorie a koncept třídního boje. Z mnoha součástí a rysů, z nichž se skládá osobnost a charakter filozofa, zdůraznil reduktivní triadik Nový s ironickým odstupem od oficiálního světového názoru zcela jiné tři součásti Cetlovy osobnosti. Snad i proto, že materialismu, ekonomické teorii natožpak třídnímu boji byl distingovaný Cetl na hony vzdálen. Proto Nový s ohledem na dobu a do jisté míry zřejmě i ironicky zachovává marxistické balení, ale příslušné tři součásti tvoří: silná náklonnost k dějinám filozofie, zdvořilá revoluční praxe (tvořená jednotou zásadovosti a elegance) a smysl pro symbiózu filozofie a estetiky (tedy pro krásu). Zdá se, že inklinace k estetice (a v případě Cetla i ke hře na piano) je pro vedoucí Katedry filozofie charakteristický rys. První rys, náklonnost k dějinám filozofie, si posléze představíme pomocí Cetlových filozofických apokryfů. Druhý a třetí rys prostřednictvím vzpomínek Nového, který popisuje události na fotbalovém zápase. Začneme právě kopanou.

207 NOVÝ, Lubomír. *Nekrology na živé*. Brno: [s.n.] 1988.

208 A pokud se zajímáte přinejmenším o německou filozofii 20. století od Benjamina, Adorna po Habermase či Honnetha, tak vám ani nic jiného nezbyvá.

209 LENIN, Vladimír Iljič. *K. Marx – B. Engels: Tři zdroje a tři součásti marxismu*. Praha: Svoboda 1950.

Přihlízející filozof aneb kopaná a hokej jako (téměř) theoriá horos

Nový popisuje ve zmíněném textu *Tři rysy klasika Jiřího Cetla* vypjatou situaci na jednom z mnoha zápasů fotbalového klubu Zbrojovka Brno. V situaci, v níž fanoušci nevybíravě a s použitím patřičného slovníku odsuzují v početném davu na ochozech posouzení herní situace sudím, se profesor Cetl nenechává strhnout davem fanoušků (tedy pouhým míněním davu), zachovává důstojnost a dle Nového vyjádří své mínění rozhodným zvoláním: „*To je subjektivismus!*“²¹⁰ Hle, kterak nás výroky sudího a hodnocení jeho výkonu uvádějí do problematiky axiologie a konec konců i norem a pravidel. Cetlovo další důstojné rozhořčení při utkání tentokráte brněnského hokejového klubu Kometa zaznamenal pro další generace opět Nový. Výrok sudího, s nímž Cetl nesouhlasil, byl s plnou důstojností a zvučným hlasem posouzen následovně: „*To je prohnitý alibismus!*“ Hodnocení činnosti sudího je rovněž známkou kritiky autority, k níž je filozof způsobilý. Nevíme sice zcela určitě, zda Cetl posuzoval výrok sudího nebo chování a reakce některého z hráčů, ale zaujme nás jiná věc. Jak ostře kontrastuje filozofická zdrženlivost, faktické posouzení problematické herní situace a přitom rozhodnost s popisovaným nezdrženlivým a emotivním chováním pozdějšího profesora románských jazyků Lubomíra Bartoše,²¹¹ který dle očitých svědků – filozofů seběhl v této vypjaté chvíli k hrazení ledové plochy, a „*hrozí sudímu pěstí s výkřiky, Ty vrahu! Ty vrahu!*“²¹² Jaký rozdíl v posouzení situace na ledové ploše filozofem a hispanistou! Popsaná účast filozofa s výraznou orientací na dějiny filozofie na sportovním utkání a obecně na zábavných či posvátných událostech nás přivádí k aluzi na samotný počátek filozofie. Řecké slovo *theoria* znamená pohlížet, pozorovat a původně se pravděpodobně používalo pro označení činnosti poselstva, které sledovalo nějakou podívanou. A to ještě před tím, než se v jiném významu stalo ztělesněním či ideálem filozofického vědění u Platóna (*Ústava* 486a) a Aristotela (*Metafyzika* 1072b24).²¹³ Ukažme si to na příkladu. Solón vykonával v Athénách nejprve náležitě státnické činnosti a úkony. Po dokončení zákonodárného díla se mohl, jak uvádí Hérodotos, vydat na cesty kvůli „teorii“. V tomto kontextu to znamená kvůli „svatě podívané“ (*theoriá horos*). Tuto činnost lze chápat jako nezaujatou účast vyslance na kultovních událostech (mezi něž patřily rovněž olympijské hry). Obecně řečeno by „svatá podívaná“, tedy „teorie“ mohla původně být také chápána ve významu svobodné a na žádnou povinnost nevázané účasti, přičemž zůstal zachován slavnostní charakter této činnosti. Pokud se tedy někdy člověk vydal kvůli „teorii“ (jako např. Solón), znamenalo to v době Hérodotově, že tak učinil ze svobodného rozhodnutí, které nebylo podmíněno nějakým účelem a šlo o přihlížení jistým událostem. Návštěva profesora Cetla na fotbalovém utkání má tyto teoretické parametry, na rozdíl například od přítomnosti prodávače párků a kelímkového piva, který jde na stadion za jiným účelem. Přítomnost prodávače párků a piva sice pobyt na stadionu přihlízejícím zpřijemňuje, ale není v tomto smyslu teoretická, protože je vázaná na jiný než teoretický účel. Náš *filosofos* přihlíží něčemu, co si přisvojuje v tom smyslu, že za tím jde, aniž by sledoval nějaký účel. Tím by se také dalo vysvětlit to, že profesor Cetl pozoruje fotbalové a hokejové utkání v bezpečné distanci od mínění davu a jako teoretik se také evidentně odlišuje od chování jazykovědně zaměřeného kolegy. Zdá se, že fotbal je v tomto pohledu ideálním prostředkem pro pěstování teorie, která od původního označení pro pozorování

210 NOVÝ, Lubomír. *Nekrology na živé*. Brno: [s.n.] 1988, s. 83.

211 Lubomír Bartoš (1932–2017), hispanista specializující se na španělskou jazykovědu, byl náruživým kuřákem doutníků. Jeho průchod chodbou katedry filozofie byl dobře zjištělný i relativně dlouhou dobu poté, co prošel chodbou.

212 NOVÝ, Lubomír. *Nekrology na živé*. Brno: [s.n.] 1988, s. 83.

213 Teorie nebyla jednoduchým protikladem praxe, nýbrž byla chápána jako praxi stabilizující vědění – podobně jako v tomto kontextu fyzika stabilizovala zkušenosti přiměřené vědění, týkající se tělesného světa, geometrie stabilizovala vědění o zacházení s formami a velikostmi, logika argumentující promluvu.

vání, přihlížení i posuzování určitých sakrálních nebo jiných svátečních událostí začne nabývat dalších významů jako čistě duchovní nazírání idejí, obsahů nebo abstraktních souvislostí, které nejsou přístupny smyslovému vnímání.²¹⁴ A dalšími explikacemi se po těchto předfilozofických počátcích ustaví jako jeden z klíčových filozofických pojmů.

Je možné, že profesor Cetl přihlížel s oblibou fotbalu i z jiného, tentokrát dějinně filozofického důvodu. V mnoha kolektivních sportech nehraje roli pouze sehranost týmu, zdatnost jednotlivých hráčů, vůle zvítězit a další nezbytné součásti. O výsledku rozhoduje mnohdy to, co filozofové označovali pojmem fortuna, štěstěna. Dnes bychom řekli nahodilost, náhoda. A fortuna byla předmětem zájmu filozofů natolik, že se pokoušeli zjistit, zda je možné ji aktivně ovlivnit a pokud ano, jak. Podobně jako profesor Cetl přihlíželi v 16. století pravděpodobně i renesanční filozofové a humanisté ve Florencii utkáním v tzv. *calcio fiorentino* (též *calcio storico*), možném předchůdci fotbalu, který se tehdy podobal kombinaci rugby a fotbalu a reprezentoval současně symbolický střet městských států, tělesnou zdatnost i slavnost.²¹⁵ Díváme-li se na malbu Jana Van der Straeta s názvem *Calcio in piazza Santa Maria Novella*, která vznikla kolem poloviny 16. století, připomíná hemžení na obraze fotbal, slavnostní shromáždění nebo i náhle vypuknuvší rvačku či strkanici. Ideální místo pro přítomnost přihlížejícího hispanisty i filozofa. Při troše fantazie bychom mohli míč, s nímž se hrálo calcio, vidět v podobě pěti červených koulí na erbů rodu Medicejských. Míč, o nějž se v calcii a později dalších míčových hrách soupeří, mohl na počátku novověku symbolizovat nový tréninkový prostředek, s jehož pomocí jsou lidé uváděni do nových herních situací. Koule, globus již nemusí symbolizovat pouze univerzum, totalitu, povrch, který člověk obývá, ale v podobě míče i příležitost, kterou můžeme zužitkovat v náš prospěch. Fortuna začíná být chápána jako něco, co přináší šanci, jako zvláštní spoluhráč ve hře života. Machiavelli jí (a jejímu vztahu k *virtù*) věnuje 25. kapitolu *Vladaře*. Štěstí a neštěstí představovaly například ještě u Petrarky v textu *De remediis utrisque fortunae* dvě dimenze štěstí. Petrarka ještě píše knihu o uzdravujících prostředcích pro štěstí a neštěstí. Německý filozof Peter Sloterdijk si všímá, že u Petrarky jsou obě dimenze štěstí, neštěstí a štěstí zahrnuty do jedné koncepce fortuny a proti oběma se Petrarka pokouší správného křesťana vnitřně obrnit, aby se jimi nenechal svést z cesty pravé zbožnosti. U dalšího velkého Florentána Boccaccia se však již předkládá jiný modus lidské existence, jiný typ vnímavosti jedinečných situací. Lidská inteligence je něčím, co je stimulováno k ráznému zacházení se štěstěnou, s osudem a člověk se vůči štěstěně začíná chovat jinak než v modu křesťansko stoické defenzivity.²¹⁶ Budeme-li hrát společně a hrát i s tím, co hraje s námi, můžeme za určitých podmínek osudu vzdorovat. Machiavelli ve zmíněné 25. kapitole *Vladaře* jasně říká:

Ale přece v nás dosud nepohasla svoboda vůle, a proto je snad pravda, že osud rozhoduje o jedné polovině našich skutků, ale dopřává nám rozhodovat o druhé polovině nebo o něco menší části. Připodobnil bych osud k jedné z těch dravých řek, které v návalu hněvu zaplavují údolí, porážejí stromy a domy, urvou na jednom místě hlínu a ukládají ji na jiném. Každý před nimi prchá, každý se sklání před jejich zběsilostí a nijak jim nemůže vzdorovat. Ale i když je tomu tak, neplyne z toho, že by lidé v klidných dobách neměli stavět k své ochraně náspy a hráze, aby řeky včas povodně tekly vyhloubeným kanálem nebo aby alespoň jejich nápor nebyl tak bezuzdný a zhoubný. Stejně

214 Před nedávnem věnoval fotbalu úvahu s názvem *Kulatý nesmysl. Přemýšlení o fotbale* rakouský filozof Konrad Paul Liessmann, in LIESSMANN, Konrad Paul. *Univerzum věcí. K estetice každodennosti*. Praha: Academia 2012.

215 Podrobně píše o dějinách této specifické míčové hry Horst Bredekamp v knize *Florentiner Fußball. Die Renaissance der Spiele. Calcio als Fest der Medici*. Frankfurt a. M.: Campus 1993.

216 Skeptickou až nihilistickou defenzivitu příkladně vystihuje v moderní době titul knihy E. M. Ciorana, která má v němčině název *Vom Nachteil, zu geboren sein: Gedanken und Aphorismen*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1979. Kniha mohla být zobecněním Cioranova hořkého a současně ironického „sylogismu“, v němž reflektuje svůj život: neštěstí být Rumunem neboli drama bezvýznamnosti. Neštěstí zde má rovněž středověkou, osudovou podobu.

tak osud: projevuje divokost tam, kde se jí nestaví na odpor spořádaná síla, a jeho útok směřuje k místům, kde ví, že nejsou hráze ani náspy, jež by ho spoutaly.²¹⁷

Machiavelli byl autorem, který v politické teorii popisoval člověka, který se již primárně během svého života nepřipravoval na věčnost. Předkládá mu, alespoň v oblasti politické teorie, logiku příležitostí, díky níž může být nově socializován.²¹⁸ Člověk musí podobně jako v calciu chytit míč a zužitkovat přihrávku, protože tím, kdo míč hodí, je fortuna. A panovník a přeneseně i člověk může mít jedinou šanci jej chytit. Máme-li, podobně jako profesor Cetl, náklonnost k dějinám filozofie,²¹⁹ může se pro nás přihlížení míčovým hrám rozšířit za jejich hranice, pomezí čáry či hrazení, do něhož při plném pohlcení hrou a s menším odstupem než filozof buší hispanista.

Filozofické apokryfy

Jiří Cetl psal filozofické apokryfy. Krom toho, že jsou zábavné a vtipné, v nich nenásilně předložil i didaktické pomůcky k dějinám filozofie. A tyto pomůcky jsou rovněž intelektuálně vyzývavé. Aby se jejich čtenář mohl pobavit, měl by mít znalosti z dějin filozofie. Četba apokryfu se tak stává nenuceným přezkoušením ze znalostí základů učení např. prvních řeckých filozofů. Při jejich četbě může platit Vančurovo: smáti se jest lépe vědět. Apokryfy vyšly v roce 2000 pod názvem *Ale vždyť to byli filozofové... Filozofické apokryfy*.²²⁰ Jako ukázkou jsem vybral apokryf věnovaný Hérakleitovi. Objevuje se v něm ironizované tradiční téma, spojující filozofii, moudrost a stáří a také přepjatá očekávání, jež bývají s moudrostí spojována. Pro vychutnání si apokryfu je doporučeno osvěžit si něco o Hérakleitovi, roli ohně v jeho učení, nemnoho o řeckém pojetí logu a dalších nezbytných starověkých filozofických proprietách. Apokryf uvedu jedním z mikropříběhů, k jejichž zaznamenávání motivují člověka, který se zabývá dějinami filozofie, neočekávané kombinace vědění o dějinách a situace, v nichž se nahodile ocitne. Druhým uvedením je osobní vzpomínka na profesora Cetla. Díky ní jsem si s odstupem času uvědomil, že začínající učitel filozofie ví o dějinách filozofie málo, že to, co považuje za aktuální dění, které je nové a přináší něco, co tu ještě nebylo, je mylná představa pramenící z neznalosti, a že nedůvěra vůči starší generaci ve filozofii je spíše známkou omezenosti a nafoukané neznalosti. K takovému závěru lze dojít pouhým počítáním času, který můžete třeba do 25 let strávit studiem knih z dějin filozofie. I v případě, že filozofické knihy mohou

217 MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař*. Praha: Odeon 1969, s. 110–111.

218 V seriálu *Jak prosté* (2016), který velebí v moderním zpracování veškeré dovednosti a intelektuální přednosti slavného Sherlocka Holmese, se v prvním dílu 5. série odehraje dialog na téma štěstí mezi postavou Holmese a jeho ženskou partnerkou Joan Watsonovou. Watsonová: „*Máte štěstí*“. Holmes v odpovědi ve 12:45 vystihuje v machiavellistickém duchu to, s čím Machiavelli začal: „*Štěstí je urážlivý, odpudivý pojem. Představa, že je ve vesmíru síla, která naklání dění pro vás nebo proti vám, je směšná. Na to spoléhají idioti.*“ Do problematiky štěstí ve specifické oblasti se pokusil proniknout rovněž Honoré de Balzac prostřednictvím prozkoumání fyziologie manželství v díle *Fyziologie manželství – Eklekticko-filozofické zkoumání štěstí a neštěstí v manželství* (1829), česky např. v nakladatelství Alfa – Omega v roce 2006.

219 A máme-li pro ně zaujetí, jako hispanista pro hokejové utkání, zjistíme, že nadměrné využití logiky příležitosti by mohlo vést ke zbytněnému štěstí, které je nebezpečné. Dovede nás proto k četbě varovných příběhů, které představuje na počátku 16. století lidový text neznámého autora, který vyšel v Augsburgu kolem roku 1507 pod názvem *Fortunatus*. Vypráví historii člověka, který měl štěstí. Tolik štěstí, že se díky tomu stal nešťastný a na konci odchází do kláštera. Jinou logiku příležitosti by Machiavellimu nabídl Iuvenalis: „*Máš-li rozumu dost, je s mocí tvou, Štěstěno, konec: my z tebe činíme božstvo, my sami, a ptá-li se někdo, jaké mít postačí jmění, tu radu mu ochotně podám: toliko bys necítil žízň a hladu a nemusil mrznout, tolik, co Epikúros v své zahrádce spokojen sklídl, tolik, co Sókratův dům už předtím mívával potřeb. Neříká příroda nic, co nemůže potvrdit moudrost.*“ IUVENALIS, Decimus Iunius. *Satiry*. Praha: Svoboda 1972, Antická knihovna, s. 178.

220 CETL, Jiří. *Ale vždyť to byli filozofové... Filozofické apokryfy*. Brno: Doplněk 2000. Vybrané apokryfy byly dramatinizovány a uvedeny pod stejnojmenným názvem Kočovnou divadelní společností, která působí při Katedře filozofie. Dramatinizace deseti filozofických her vyšly souborně tiskem v roce 2011 jako zvláštní číslo časopisu *Studia Philosophica* 2011, roč. 58, č. 1. Soubor her Kočovné divadelní společnosti je on-line přístupný: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/115465>.

nahrazovat deficit vlastní zkušenosti, kterou jste ještě nemohli získat. Je-li někdo o 40 let starší, pak má vůči vám v četbě náskok a vaše zaostávání se může projevit jako deficit, který vás může vést k mylným závěrům o vlastních kompetencích v oblasti „nového“, „aktuálního“ ve filozofii. A to bez ohledu na aktuální a prosazované výzvy grantové politiky.

Nejprve osobní vzpomínka. Po návratu z prvního měsíčního pobytu ve Vídni v první polovině 90. let mě při jedné příležitosti na katedře profesor Cetl hned vyzpovídal, cože jsem tam v knihovně studoval a zda jsem si koupil nějaké knihy. Stipendium bylo spíše závratně nízké, takže místo knih jsem si z Vídně tehdy přivezl batoh xerokopií, které jsem si postupně pořídil a vystál u xeroxu v univerzitní knihovně. Než je odnosit postupně na katedru k nahlédnutí, dohodli jsme se, že mě zvědavý profesor Cetl navštíví doma, kde si vše v klidu prohlédne a případně vybrané texty si zapůjčí. V pracovním jsem mu vše vyskládal, donesl konvici s čajem a zanechal jej v klidu listovat v roztříděných složkách. Příznačné bylo, že z toho, co mně tehdy připadalo nové, neznámé, objevené a xeroxované hodné, nebylo pro Cetla zase až tak moc nové, a jestli si na závěr půjčil 3–4 složky s nakopírovanými texty, tak to bylo vše. S odstupem času, kdy jsem se zabýval německou filozofií a sledoval témata, kterými se němečtí filozofové 20. století zabývali – například v průřezu témat pravidelných kongresů německé filozofie (první Deutscher Philosophen-Kongress byl v roce 1947, prozatím poslední, XXIV., v roce 2017), v průřezu témat a autorů v německých filozofických časopisech nebo témat, kterým věnovala pozornost např. skupina *Poetik und Hermeneutik*, mi došlo, že toho v mé první vídeňské snůšce profesor Cetl vskutku mnoho nového nenašel. Nyní, při procházení archivních materiálů, jsem si to dal i do souvislosti se zápisy ze schůzí katedry v době, kdy Cetl byl mladým asistentem a vedoucím katedry byl Josef Macháček. Cetl již tehdy sledoval německou literaturu a časopisy, na schůzích katedry pravidelně referoval souhrnně o tématech v německých filozofických časopisech. „Nové“ ve filozofii se dá stejně úspěšně dolovat i směrem zpět po časové ose, takže vydáte-li se směrem vzad, brzo „doženete a předeženete“ ty, kteří si myslí, že vás, moderně a aktuálně, dávno nechali za sebou.

Návštěva u Zenóna

Na tuto osobní vzpomínku tematicky navazuje mikropříběh, který vytváří oslí můstek k Cetlovi apokryfu. V březnu 2019 jsem se shodou okolností ocitl na podrobné prohlídce zařízení, které si oblíbili experimentální filozofové, kteří se domnívají, že filozofický výzkum je nyní třeba legitimovat tím, že bude vypadat jako věda. K tomu potřebují propriety, které to mají alespoň formálně zajistit. Jednou z takových propriet je funkční magnetická rezonance. Jedna z mnoha je umístěna v budově CEITECU v univerzitním kampusu v Brně-Bohunicích. Přednášku o možných rizicích fMR měl pan ing. Starčuk, křestním jménem Zenon. Filozof při tomto zjištění pochopitelně pokřeje, protože do té doby jsem znal pouze Zenóny z dějin filozofie a jednoho z Brna, kterému ovšem Zenón jen přezdívali. Přednáška byla velice podrobně připravena, pan inženýr vysvětlil princip fungování přístroje a zaměřil se na možná rizika, spojená s provozem rezonance a s vyšetřováním pacientů. Bylo fascinující vidět někoho, kdo rozumí složitému přístroji a dokáže si představit všechna myslitelná rizika a podložit své výklady daty, např. o všech zaznamenaných a různě závažných incidentech spjatých s provozem fMR (včetně fotografie plechového vědra paní uklízečky napasovaného do otvoru rezonance). Jeden z kolegů (vzděláním lékař) však přednášejícího upozornil, že přednáška trvá již dlouho. Probíhalo to následovně: „Zenóne (představte si prosím brněnskou výslovnost), *prosím tě, kolik toho asi ještě máš? Kde jsi v přednášce? Mohl bys to zkrátit?*“ Zenon (pan inženýr Starčuk)²²¹ odvětil: „*Asi ve dvou třetinách, zkrátím se.*“ V tu chvíli

221 Omlouvám se tímto panu inženýrovi Starčukovi, že jsem použil v této ilustrativní historce jeho filozoficky atraktivní jméno, které nemůže filozof přejít bez povšimnutí a považuje je za úctyhodné.

vás jako filozofa napadne, že i kdyby se zkrátil, dorazí do cíle později, než jsme zamýšleli, pokud vůbec, stejně jako Achilles již dva a půl tisíce let nedokáže dohonit v posluchárnách filozofie při dějinách antické filozofie svoji želvu. Dějiny filozofie se na jednom místě přihlásí o slovo díky nahodilému setkáním s člověkem, který se jmenuje Zenon (brněnsky „Zenón“) a ten je lékařem po chvíli vyzván k tomu, aby se zkrátil, on sám byl ve dvou třetinách a projevil úmysl se zkrátit. To jsou na chvíli oživené dějiny filozofie, to je hypoplepse, napojování a navazování na to, co tu už bylo a co dává smysl. A hypoplepsi můžete ve filozofii praktikovat, když pohlížíte zpět do dějin filozofie. Po návštěvě u Zenóna se tak dostáváme k vlastnímu Cetlovu apokryfu s názvem Návštěva u Hérakleita.

Návštěva u Hérakleita

Zastavili se, sotva vstoupili do dveří, mužové už většinou trochu postarší a trochu schvácení dlouhou chůzí. Očekávali pohled na důstojného starce, mudrce, který bude hluboce ponořen do sebe sama, aby ve svém duchu našel všechnu pravdu a řád a sloužil obřad Moudrosti. A zatím tu stál muž sice starý, ale příliš vetchý, zcela bez vzeření důstojnosti, v šatu ne zcela čistém a na kolenou prodřeném, a hlavou na temeni skoro holou a s vousem neupraveným a slepeným... Byl shrben a nachýlen a tiskl se zimomřivě k peci, docela obyčejně, ba nepřiliš pevně vypadající peci na chléb. Jako by pro něho neexistovalo nic než tíseň z chladu, který jím pronikal. Stáli zklamáni a rozloženi, nebylo tu na co se dívat. Nejmohutnější z nich, přečnávající ostatní o celou hlavu, nahlas vydechl, byl to výraz nespokojenosti a podráždění, prudce se otočil a vykročil ven z chýše. Ostatní ho následovali, byť váhavěji. A tak ještě mohli zaslechnout slova, která zazněla od pece: – I zde sídlí bohové... Nezastavili se, loudali se dál. Teprve za obcí u skal se zastavili a vytáhli jídlo. – Tak tohle je ten slavný mudrc, o kterém si všichni povídají, vykřikl silák, když polkl sousto chleba. Pro něco takového jsme se vlekli celý den! Takového olezlého a zimou roztrapaného dědka mohu vidět doma, kdy chci! Mysleli jsme, že tu najdeme někoho zvláštního, že o něm budeme moci vykládat těm, co ho nikdy nespátřili, a že nám budou naslouchat a závidět. A zatím je to prašivý dědek! Kývali hlavami: opravdu to nestálo za to. – Ale přece jen, ozval se jediný mladší mezi nimi, jinoch s plavými kučery. Copak jsme nebyli svědky... – Čeho, prosím tě, skočil mu do řeči silák. – Pec, to je místo tepla. Hoří v ní oheň, počátek všeho a základ všeho, dávající teplem svých plamenů život každé věci a každému tvorů... – Hlouposti! Viděl jsem, co jsem viděl: chladnoucí pec na spadnutí a u ní uslintaného třepáka, zblblého stáří! – A co když, rozohňoval se mladík dál, co když právě v té chvíli chtěl osušit duši a načerpat z ohně sílu a novou moudrost? – Bajky, co už jsme slyšeli tolikrát! Co všechno lidé nenapovídají... Viděl jsem, co jsem viděl! Teď se ozval muž nemladý sice, ale zpřímá se držící: – Každý z nás vidí jen to, na co stačí. Vždyť i on soudí, že povaha je každému démonem a osudem... Co když jen ty máš zaslepené oči a zalehlé uši? Copak jsi neslyšel, co řekl? „I zde sídlí bohové.“ – No a? To nám říkají kněží, co si pamatuju. – Nerozuměls' mu. Ano, je starý a nemocný člověk. Ale moudrý jako nikdo. Hned pochopil, že má před sebou jen čumily. A přece nám řekl to nejdůležitější: že i v tom nejobyčejnějším, nejnuznějším, nejnevznešenějším je nejobdivuhodnější, nejhodnotnější, nejvznešenější, to nejvšeobecnější, podle čeho a čím se všechno děje, plyne a uplývá, božský rozum a řád... A že i my, tupí a nechápaví, propadnuvší pouhému zdání, můžeme se toho dobrat, budeme-li s pokorou a bázní myslet svým vlastním rozumem... Hérakleitos se už mezitím ohřál a volně se posadil na lavici u pece. Protahoval si záda a nespokojeně mumlal: – Zase jedni takoví... Zvědaví, nechápaví, podobní hluchým. Jak praví přísloví: jsouce přítomni, jsou nepřítomni. Ale možná, že některý z nich... časem... Ne bez obtíží vstal a sklonil se k ohništi. Hleděl na uhlíky, které se ocitly trochu dál od plamene a už skoro uhasly. Vzal hůl a postrkoval je blíž k ohni už skomírajícímu: skoro hned se rozžhavily a oheň vzplál mocněji. Uspokojen se znovu posadil.

– Je to jako s tím rozumem, s Božským Rozumem. Při odloučení vyhasínáme. Spojení s ním se spřížňujeme s celkem a nabýváme rozumu... A Rozum nabývá námi...²²²

Stáří, teorie, humor a smrt

V Cetlově apokryfu o Hérakleitovi zaujme několik skutečností, u nichž se v komentáři pozastavím. Na návštěvu k Hérakleitovi se vydali muži, kteří již nebyli nejmladší. S ohledem na pověst filozofa měli očekávání, jak by se měl projevit, jakého by měl být vzezření, a doufali v setkání plné porozumění a vlídné moudrosti. Toto očekávání není ani v nejmenším naplněno a díky neodpovídajícím vnějším znakům návštěvníci usoudí, že namáhavá cesta nesplnila účel. Cetlova sebeironizující poznámka o „olezlém a zimou roztřepaném dědkovi“ naznačuje, že si o závěrečných fázích života nedělal v tomto ohledu přílišné iluze. Jeho postoj si doplníme o další typ reflexe stáří, který v závěru svého života předložil jen o něco mladší německý filozof Odo Marquard (1928–2015). Stáří a konci života věnoval jednu ze svých posledních knih s názvem *Endlichkeitsphilosophisches. Über das Altern*.²²³ Marquard zde zobrazuje stáří jako něco, co ukazuje nehezke pravdy života – něco, s čím se návštěvníci u Hérakleita nechtěli smířit. Stáří jednoduše ukazuje přetřžitelnost, neudržitelnost, pomíjivost a konečnost. Kniha vyšla při příležitosti Marquardových 85. narozenin a snad proto zde Marquard připomíná, že oslava narozenin má v tomto věku co do činění se smrtí. Stejně jako slavíme každý rok narozeniny, mine nás každý rok den, v němž jednou zemřeme. Na rozdíl od data narození my sami datum úmrtí neznáme a každý rok stále nevíme, jak je daleko. Nevíme, od kterého dne budeme bytší. Vědomí tohoto faktu může zvýšit hodnotu našeho uplývajícího života, kterého z hlediska času nebude více, ale o každých dalších narozeninách méně. Na tomto prostém faktu nic nemění ani to, že stáří představuje v západních společnostech v posledních dekádách delší a lépe využitelný interval než dříve. Stáří není pro Marquarda homogenním obdobím. Člení si je do tří období. První začíná odchodem do penze a čerství penzisté (z pohledu německého důchodce, akademika) je často využívají k cestování, pěstování zálib, dalšímu pokračování práce, vzdělávání a sportu. Druhé období je spjato se sledovatelnými tělesnými a duchovními omezeními a třetí fáze se závažnou stařeckou slabostí a zvýšenou potřebou pomoci druhých. Po dosažení 85 let se Marquard domníval, že již značně překročil první stadium a dosáhl pokročilého stařeckého věku, hranice třetího stadia, které lze z důvodu vyšší nutnosti pomoci druhých označit z jeho pohledu jako druhé dětství. Hranice mezi jednotlivými stadii jsou patrné s ohledem na tělesné změny a na množství chronických onemocnění a postižení. Marquard sám v té době byl již po dvou mozkových příhodách a na jedno oko téměř neviděl. Tělo v tomto období začíná v různých ohledech (např. hybnost) fungovat v omezené míře, totéž platí pro schopnosti sluchu, zraku a řeči. Smysly ztrácejí rostoucí měrou sílu a zaznamenávají sílu. Stáří Marquard v té době popisoval jako vratké období, které přináší mnoho hnusného i krásného. Jako filozof postupuje podobně jako Cetl a naznačuje totéž: smutek ze stáří lze stěží unést bez sebeironie. Při pohledu zpět se sice může jevit prožité dobrodružství života velkolepě, ale z perspektivy úplného konce života to může být téměř nicotné. Marquard vždy zdůrazňoval, že čas života je ultrakrátká epizoda, která je nutně limitovaná smrtí. Smrt je pro nás jakkoli vitální a kognitivně ničím neohraničený apetit na svět nepřekročitelnou hranicí. Přesto přináší stáří Marquardovi jako filozofovi určité benefity. Ke stáří podle něj náleží to, čemu říká vítězství toho, „jak to je“, nad tím, „jak by to být mělo“ (*So-ist-es* a *So-hat-es-zu-sein*). V tomto smyslu je pro něj stáří obdobím dominance rozumu a humoru. Proč a díky čemu? Smrt, která je ve stáří neodbytně naléhavá, stvrzuje, že před sebou postupně máme stále méně budoucnosti, až nebudeme mít před sebou budoucnost žádnou. Proto se mohou v tomto období stát iluze (které

222 CETL, Jiří. *Ale vždyt by byli filozofové... Filozofické apokryfy*. Brno: Doplněk 2000, s. 12–14.

223 MARQUARD, Odo, WETZ, Franz Josef. *Endlichkeitsphilosophisches. Über das Altern*. Stuttgart: Reclam 2013.

obvykle vznikají ve spojení s konformismem vůči představám o budoucnosti) nadbytečné a stařeč může být vůči budoucnosti nekorektní. Tento postoj se podobá schopnosti humoru, který má v Marquardově pojetí podobu vítězství nebo převahy zjištění toho, jak se věci mají, nad tím, jak se někdo domnívá, že by být měly, či nad jinými nedostatečnými, odbytými diagnózami, prognózami nebo myšlenkami. S pomocí rozumu a humoru je právě stáří vhodným obdobím k tomu, abychom viděli a akceptovali, jak to je. S vědomím blízcího se smrtelného finišu, tedy v situaci smrtelného starého člověka, jsou rozum a humor ve stáří formami neomezované a vůči rychle ubývající budoucnosti na korektnost nevázané možnosti říci, jak se věci mají. Současně může rozum a humor nerušeně a intenzivně pracovat, protože s ohledem na nastávající situaci může šetřit intelektuální energii tím, že si uspořídá reakce na různá citová pohnutí, soucit, hněv, bolest, krutost nebo odpor. Tuto situaci si můžeme přirovnat k situaci Sigmunda Freuda, který vydal v roce 1928 esej s názvem *Der Humor*.²²⁴ Text psal nedlouho poté, kdy mu zemřela dcera (1920), strýc (1925), přítel, kolega a žák Karl Abraham (1925) a poté, co mu diagnostikovali rakovinu hrtanu (1923). Bylo mu 71 roků, trpěl bolestmi, prodělal několik operací. V této situaci a z našeho pohledu „pěstoval teorii“ – přemýšlel a bez nadbytečných skrupulí psal o humoru, který napomáhá snášet neúprosnost stáří, které se může vysmívat malicherností nabubřelého já, nebo ještě lépe: pomíjet je a neztrácet tím čas. Marquard rozvíjí v úvahách o stáří myšlenky svého celoživotního učitele Joachima Rittera. V tomto případě vychází z Ritterova textu s názvem *Alte als Elend und Glück* z roku 1969. Stejně jako on chápe stáří jako období a stav vhodné k pěstování vančurovského pojetí humoru (humor jest lépe vědět) a teorie. Teorií ve své finální knize Marquard rozumí schopnost vidět a říkat: tak to je. Právě proto jsou staří lidé ideálně disponovaní k pěstování teorie v tomto smyslu. Ke stáří náleží konec iluzí spojených s budoucností. Nejjistější budoucností starých lidí je smrt. Na budoucnost orientované iluze jsou iluzí nekonečnosti. Iluzí, že čas půjde nekonečně dále a když pomine, pořád ještě bude nějaký. Dalším typem iluze orientované na budoucnost je iluze o iluzi naplnění. Ta bude rozbita mortalitou, která přemůže naši snahu o finalitu, završení. Naše smrt je silnější než naše cíle. Ve stáří můžeme s pomocí humoru a rozumu provádět aktivity, mezi něž náleží provozování teorie. Nemusíme při tom brát ohled na budoucnost, ve smyslu obav říci něco, co by pro nás mohlo mít následky. Marquard hovoří o fenoménu tzv. „nevymáchané huby“, která může v teorii otevřeně říkat to, co její vlastník viděl, a také to, co se nehodí. V tomto smyslu se teorie podobá smíchu. Smích je rovněž výsledkem kapitulace umělé „zabedněnosti“ vůči skutečnosti. Je vítězstvím „tak to je“ nad „tak by to být mělo“. V tomto smyslu je pro Marquarda stáří hraniční reakcí, agregátním stavem smíchu. Stejně jako pro Helmuta Plessnera je smích a pláč hraniční/mezní reakcí, je specificky lidskou reakcí.²²⁵ Z této perspektivy se lidé smějí (pláčou), když se setkají s nějakým typem hranice, např. s konvencí, s očekáváním, a když jsou tyto hranice konvencí nebo očekávání prolomeny. Prolomeny mohou být díky objevení se nebo odhalení něčeho, co se případná hranice snaží skrýt, oddálit, nechat nepovšimnuté, stranou, nepřiznané, zamlčené. Díky tomu, že se objeví, eviduje nebo vybaví něco, co v dané chvíli vytvoří tlak na uznání přítomnosti, existence nebo evidence něčeho, co se právě nehodí, a přesto je. Proto Marquard v návaznosti na Plessnera chápe obě hraniční reakce, smích a pláč, jako něco kognitivního a současně rozumového. Jsou to reakce na to, jak to je (*So-ist-es-Reaktion*).²²⁶ Proto považuje smích a pláč za paradigmaticky rozumové a ze stejných důvodů považuje za hraniční reakci také rozum. Rozum ohraničuje, má hranice a současně má šanci reagovat hraničními reakcemi na těžkosti s těmito hranicemi. Z tohoto pohledu jsou hu-

224 FREUD, Sigmund. *Der Humor*. *Gesammelte Werke XIV* (1925–1931). London/Frankfurt a. M. 1940, s. 381–389.

225 PLESSNER, Helmut. *Lachen und Weinen. Eine Untersuchung der Grenzen menschlichen Verhaltens*. München: Leo Lehnen/Francke 1950; původně Arnheim 1941.

226 Podrobně popisuje vztah mezi rozumem a smíchem např. v textu *Vernunft und Humor, Vom Sieg des So-ist-es über das So-hat-es-zu-sein*. In: MARQUARD, Odo, WETZ, Franz Josef. *Endlichkeitsphilosophisches. Über das Altern*. Stuttgart: Reclam 2013.

mor, vyvolávající smích, a lidský rozum hraniční reakce. Představuje-li rozum hraniční reakci, pak si můžeme rozumné vymezit poukázáním na to, co je nerozumné, tedy poukázáním na to, čím rozumné být nechce, co tabuizuje, vytlačuje a vypuzuje. Odhraničování a vylučování nežádoucích skutečností může z Marquardova pohledu probíhat i tak, že se to, co je nežádoucí, přestylizuje do „méně skutečného“, „horšího“, „neplatného“ či „nicotného“.²²⁷ Rozum uzavírá, vylučuje a definuje se pomocí vymezování a ohraničování a hraniční reakce vylučují a vyčleňují.²²⁸

Marquard toto téma rozvíjí v návaznosti na Rittera a Plessnera a domnívá se, že rozum, jako hraniční reakce, o sobě něco neprozrazuje tam, kde vyčleňuje, vylučuje a zamítá, odhraničuje, ale tam, kde se mu to nedaří. Své schopnosti může rozum projevit nejen tam, kde odmítá, vypuzuje a vyčleňuje to, co je pro něj nežádoucí, ale tam, kde je připraven a schopen zahrnout a pojmout i to, co se mu právě nehodí nebo co svojí aktivitou vylučuje nebo odmítá. Své kompetence neprojevuje rozum v Marquardově perspektivě tam, kde uzavírá hranice a tím vymezuje skutečnosti, ale tam, kde hranice otevírá, nechává je kolabovat a připouští dodatečné skutečnosti. Tam, kde v oficiálně platném nechává viditelné to, co je neplatné, nehodnotné, anulované, nicotné (*das Nichtige*) a v oficiálně neplatném, anulovaném, nehodnotném to, co platí. Proto není pro Marquarda rozum pouze hraniční reakcí, která vyčleňuje, ale především hraniční reakcí, která zahrnuje. Není pouze vyčleňujícím rozumem, ale především zahrnujícím a pojímajícím rozumem. Jednalo by se o jakousi metafunkci rozumu. Tuto metafunkci může rozum plnit i s pomocí humoru, který zahrnutím a evidencí toho, co bylo vyloučeno, pomínuto či klasifikováno jako nicotné, může vyvolat smích. Rozum a humor mají k sobě blízko a jejich sblížení zdůvodňuje Marquard následovně. Ve smíchu jde podobně jako při užívání rozumu o dvojí jednání: uzavírání a otevírání hranic, vyčleňování a zahrnování. Věci smíchu, vyvolaného humorem, není vyčleňování, ale zahrnování. Obdobně uvažuje o smíchu Ritter. Jestliže oficiálně uznaná a platná skutečnost vyčleňuje a vymezuje jiné skutečnosti a klade je jako neplatné, anulované, nehodnotné, (a mohli bychom dodat: zastaralé, nemoderní, přežití, konzervativní, modernímu evropskému smýšlení neodpovídající a mnoho dalších spojení, vůči nimž se zpravidla vymezují progresivisté všech zemí), pak smích upozorňuje na to, že oficiálně neplatné bez ohledu na nominální proceduru vyloučení náleží do naší skutečnosti.²²⁹ Marquard i Ritter proto spatřují funkci smíchu v tom, že vážnému, platnému, vymezenému a oficiálně uznanému zviditelňuje jeho sounáležitost s vyčleněnými skutečnostmi života. V tomto smyslu je humor (a jeho zahrnující rozumnost) zpochybňováním vymezování, vyčleňování, vytyčování hranic a tím je formou návratu vypuzeného, tedy formou zahrnujícího rozumu. V tom spočívá kritická funkce rozumu, v níž humor vystupuje jako metafunkce rozumu. Představuje jednu z vrcholných schopností sebereflexe rozumu, která vystupuje proti vlastnímu omezení, které spočívá v ohraničování. Připomíná to, co rozum sám vytlačil a vystrnadil do ústraní.

Humor je rovněž spjat s tím, co je skutečné, konkrétní, faktické, každodenní a konečné. Všimá si podružností, detailů a současně je schopen držet distanci od skutečnosti, včetně té skutečnosti, kterou sám představuje. Odstup si udržuje tím, že je antiredukcionistický, má smysl pro

227 Marquard uvádí další příklady způsobů, jimiž může rozum provádět vylučování, odhraničování: z věčného je časové, přičemž z trvalého se stalo změnitelné, přičemž z nekonečného se stane konečné, z duchovního smyslové, z nutného nahodilé a kontingentní, z obecného jednotlivé, racionální se „demaskuje“ jako afektivní, z nezpochybnitelného se stane to, o čem lze pochybovat, z nepodmíněného se stane pouze faktické a historické apod.

228 Příkladně etablojící a vylučovací procedury rozumu popsal rovněž např. Martin Heidegger ve své nástupní přednášce ve Freiburgu 24. července 1929 (HEIDEGGER, Martin. *Was ist Metaphysik?* Frankfurt am Main: Verlag Vittorio Klostermann 2006) nebo o čtyřicet let později Michel Foucault (FOUCAULT, Michel. *L'ordre du discours: Leçon inaugurale au Collège de France prononcée le 2 décembre 1970*. Paris: Gallimard 1972). Foucault i Heidegger zdůraznili, že rozum západní tradice uzavírá, vylučuje, etabloje se a definuje jako hraniční reakce, která spočívá ve vyčleňování a vymezování.

229 Ritter rozpracovává svůj koncept v textu RITTER, Joachim. *Über das Lachen*. In: RITTER, Joachim. *Subjektivität*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1974, s. 62–92.

vidění neabsolutního, reflektuje konečnost, dává události do spojitosti v perspektivě konečnosti. Snad právě proto se pro Marquarda stal moderní svět obdobím racionalizace a současně epochou humoru.

S humorem je spjat smích. Smích je pro Marquarda výsledkem myšlení a myšlení chápe jako činnost všímajícího si a pozorujícího rozumu. „... *myšlení je pokračování smíchu s pomocí smíchových svalů mozku.*“²³⁰ Humor nás dle Marquarda stále upomíná na to, čím stále jsme, i když bychom tím (např. jako moderní) oficiálně již být nechtěli nebo být nesmíme (napadají-li vás souvislosti s jurodivostí politické, genderové, rasové, menšinové, multikulturní a všeliké další korektnosti, je to na místě). V tomto smyslu může Marquard předložit razantní tezi: „*Smích a myšlení jsou zřeknutím se úsilí zůstat hloupý.*“²³¹ Součástí této snahy je schopnost rozumu a humoru reagovat v situaci „takto by to mělo být“ (takto bychom chtěli, aby to vypadalo, takto bychom chtěli, abyste to viděli, takto bychom chtěli, abyste jednali a mluvili) s ohledem na to, „jak to je“. Tyto „*So-ist-es-Reaktionen*“ jsou v Marquardově konceptu hraniční reakce zahrnutí, které nás uvolňují od zapírání skutečnosti. Klíčový přínos ze spojení zahrnujícího rozumu a humoru je uvědomění si rozdílu mezi tím, jak to být má, a tím, jak to je ve skutečnosti.²³² V tomto smyslu je humor ve spojení s rozumem antiiluzivní a rezignuje na nebezpečí zůstat cizí vůči skutečnosti.

V Marquardově perspektivě náleží mezi benefity stáří antiiluzivní a vůči budoucnosti nekonformní vítězství toho, „jak to je“, nad tím, „jak by to být mělo“. Ten, kdo už nic nechce (a s ohledem na krátící se čas chtít nemusí) a nemá v budoucnu již nic na vyřízení, získává jako kompenzaci schopnost vidět více.²³³ A stáří je takový úsek života, v němž (z narůstajícího nedostatku budoucnosti, směřujícího k nule) se dá dělat stále méně a nakonec nic. Proto může Marquard spojit stáří, humor a teorii: „*Teorie je to, co se činí, když už není co dělat. Proto náleží teorie ke stáří: stáří je ve zvláštní míře vhodné k pěstování teorie.*“²³⁴ Proto je z pohledu Marquarda stáří filozofa zvláště vhodné nejen pro humor, ale i pro tvorbu teorií v tom smyslu, v jakém jsme o teorii hovořili v souvislosti s návštěvou profesora Cetla na fotbalovém utkání. Podobný postoj líčí Milan Kundera ve své zmínce o privilegii svobody, kterého se dostává stáří. Kunderovo privilegium svobody je variantou Marquardem popisovaného benefitu filozofova stáří, který spočívá ve schopnosti utváření neiluzivních teorií a smyslu pro vančurovský humor (viz úvodní kapitola 3 x 3 je devět filozofů). „... *jen když je člověk stár, nemusí se již starat o mínění svého houfu, o mínění publika a o budoucnost. Je sám se svou blízkou smrtí a smrt nemá uši, ani oči, nemusí se jí líbit; může dělat a mluvit, co se líbí jemu samotnému.*“²³⁵

Jenže to vše se vztahuje ke třem fázím stáří filozofa, které Marquard zmínil. Jakmile se blížil k završení třetího a neodvratně finálního období, setkáme se u něj s pochybnostmi o této kompenzačně povzbudivé teorii o tvorbě teorií ve stáří. Je možné, že si uvědomil, že stáří může velebit

230 „...*Denken [...] ist die Fortsetzung des Lachens unter Verwendung des Lachmuskels Gehirn als Mittel.*“ MARQUARD, Odo. *Loriot lauréat*. In: MARQUARD, Odo. *Skepsis und Zustimmung. Philosophische Studien*. Reclam: Stuttgart 1995, s. 95.

231 „*Kurzum: Lachen und Denken – beide – sind der Verzicht auf die Anstrengung, dumm zu bleiben.*“ Tamtéž, s. 96.

232 Marquard doslova hovoří o vítězství toho, co je, nad tím, co být má (*Sieg des So-ist-es über das So-hat-es-zu-sein*). Tamtéž, s. 55.

233 „*Wer nichts mehr will, gewinnt – kompensatorisch – die Fähigkeit, viel zu sehen.*“ Tamtéž, s. 72.

234 „*Theorie ist das, was man macht, wenn nichts mehr zu machen ist. Darum gehört zum Alter die Theorie: das Alter ist in besonderem Masse theoriefähig.*“ MARQUARD, Odo. A: Marquard Nachlass, Kasten 19, Mappe 3, Prosa: Vorträge und Aufsätze, 6 stran strojopisu *Der Lebensabschnitt der Zukunftsvermeidung* (nedatováno). O tomto tématu podrobněji BRÁZDA, Radim. Odo Marquard, Humor, Vernunft und Lachen. *Pro-Fil*, Brno: Masarykova univerzita, 2015, roč. 16, č. 2, s. 51–68.

235 KUNDERA, Milan. *Slova, pojmy, situace*. Brno: Atlantis 2014, s. 37.

ten, kdo mu ještě oslabený, oloupený o smyslové radosti, ještě si uvědomující vlastní duchovní úpadek, intelektuální nechutenství, schopnost koncentrace a trpící dalšími neduhy, nepohlédl přímo do tváře. V Marquardově pozůstalosti jsem našel nedatovaný, místy trochu nesouvislý a nedokončený strojopis z období nedlouho před úmrtím.

[...] Ale většinu mám již za sebou: částečně méně šťastně, částečně šťastně: vlastně se už ani nesluší žít: stojím náklady na penzi, jsem na cestě stát se rizikem pro zdravotní pojišťovnu. Budoucnost odumřela nebo odumírá ta, která pro mě byla ještě zajímavá, už ani nejsem nijak zvlášť schopný pro teorie, o kterých jsem psal, pro které je stáří zvláště vhodné, protože nemohou být podplaceny budoucností – pak smrt. Občas mám strach z těžkého umírání. Umírání je zkušenost, z níž se nelze ničím poučit pro život, protože je příliš pozdě. [...] Umírání a smrt jsou konec, nikoli cíl, který by se ještě dal dosáhnout. Stáří je konec, žádný cíl. Nelze je proměnit do cíle, neboť jinak se vezme smrti starého důstojnost. Nyní se musí akceptovat, že je člověk na konci, že to není cíl, ale konečnost: konec.²³⁶

V Cetlově textu, který byl podnětem k rozpravě o stáří a humoru, si lze všimnout, že jediný vstřícný komentář k návštěvě u Hérakleita předkládá nejmladší účastník. Nečekané je to v tom, že se v této situaci nesnaží starý napodobit mladšího nebo se chovat jako mladý, ale mladý projevils pochopení pro to, co je zkušeností starého mudrce. V modu temporálně se vpřed rítícího světa jsou staří dnes spíše znázorňováni jako zpozditilí pošetilci, kteří jsou progresu na překážku a jejichž zkušenost je pro moderní svět dávno mrtvá. Tento obraz je však kompenzován i jinými obrazy, které stále častěji pronikají i do obrazů popkultury, které mají širší dosah než filozofická pojednání na téma mládí a stáří, byť některá z nich jsou líbezně formulována, jako v případě filozofa Ladislava Klímy:

[...] i neomezenější staří vynikají ve mnohých podstatných bodech nad mladé i dospělé – i nenanější; hlubokým poznáním života – třeba pro ně slovy nevyjádřitelným; stáří nemůže býti nahrazeno ani géniem, – ať šumí proti tomu mládí sebe bláznivěji; a k pochopení této věty je zase nutno – být starý –: Bedenk' t, der Teufel, der ist alt – so werdet alt, ihn zu verstehen! (Goet.) (s. 315). – Dále je stáří ethicky ušlechtlejší než všechny ostatní životní periody: mírné, tolerantní, odpouštějící, spravedlivé, – vidící i smějící se... (315). Nutně vybuje dnes kult mládí – symptom sestárlé kultury... Mládí je opak úctyhodnosti: syrové, surové, něco naprosto nedodělaného, hloupého, směšného, barsarského, zvířecího – nezralá švestka – jedna šestina... Kultus mládí je proti kultu stáří kultem animality proti kultu lidskosti, t. j. rozumu... Jen buďte důslední, pánové, kteří klečíte před „majestátem dítěte“: udělejte už raději svým idolem spanilý 3 měsíční foetus nebo, lépe, ohromně zvětšené spermatozoon, ozdobte jím všechny křižovatky!... udělejte to jako divoši se starými otci: ať se vyšplhají na strom! Nedokážou-li to, ať jim syn rozpoltí hned lebku! Bude to od vás mužnější – i humannější – než dnešní zbaběle skrytý posměch a despekt ke stáří!²³⁷

236 MARQUARD, Odo. A: Marquard Nachlass, Kasten 26, Mappe 2, Verschiedenes, Notizen, list strojopisu. V Kasten 27, Mappe 7, Verschiedenes, Notizen jsem narazil na volně loženou poznámku: „*Drei věci chci ještě dělat: psát, spát, zemřít.*“ („*Drei Dinge möchte ich noch tun: schreiben, schlafen, sterben.*“)

237 KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III, III. Úcta ke stáří*. Praha: Torst 2017, s. 315–316.